

Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju Polskiej Akademii Nauk
Zeszyt 266, rok 2017, s. 62-72

Tadeusz Stryjakiewicz

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,
Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych,
Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej;
ul. Bogumiła Krygowskiego 10, 61-680 Poznań; tadek@amu.edu.pl

GŁÓWNE KIERUNKI BADAWCZE GOSPODARKI PRZESTRZENNEJ NA UNIWERSYTECIE IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU

Abstract: Main Research Directions of *Spatial Management* at Adam Mickiewicz University in Poznań. The goal of this article is to present the scientific output of the Institute of Socio-Economic Geography and Spatial Management of Adam Mickiewicz University in Poznań in the field of spatial management. It was put into four problem groups:

1. Institutional-organisational determinants of the research.
2. Research problems, major research projects and international co-operation.
3. Application-related aspect of the research.
4. Integration of the research, didactics and practice.

Special attention is paid to the research fields best developed in the Poznań centre, *i.e.* the theoretical and methodological foundations of spatial management, problems in regional and local development, cities and metropolitan areas, and rural development. Also presented are major research projects, including international ones (ACRE, STAREBEI, COMMIN+, CIRES, and RURATION). Selected examples are used to highlight the synergy effect resulting from the integration of the research, didactics and practice.

Keywords: Adam Mickiewicz University in Poznań (Poland), application of research results, international co-operation, research directions, research projects, spatial management, synergy effect.

JEL codes: R10

Wprowadzenie

Analiza działalności naukowej w zakresie gospodarki przestrzennej na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu zostanie przedstawiona w ujęciu czterech grup problemowych:

- 1) Instytucjonalno-organizacyjne uwarunkowania badań naukowych.
- 2) Problematyka badań, najważniejsze projekty badawcze i współpraca międzynarodowa.
- 3) Aplikacyjny wymiar badań naukowych.
- 4) Integracja badań naukowych, dydaktyki i praktyki.

Ze względu na ograniczoną objętość opracowania analiza obejmuje jedynie najważniejsze – w przekonaniu autora – uwarunkowania i kierunki badań, odzwierciedlające specyfikę ośrodka. Należy również w tym miejscu zwrócić uwagę, że praca nie jest przeglądem dorobku poszczególnych jednostek organizacyjnych lub pracowników Instytutu, którego wykaz znajduje się na stronie internetowej: www.igsegp.amu.edu.pl

1. Instytucjonalno–organizacyjne uwarunkowania badań naukowych

Specyfika badań naukowych w zakresie gospodarki przestrzennej w Polsce wynika m.in. z faktu, że dyscyplina ta „wylaniała się” na różnych uczelniach w różnych obszarach i dziedzinach nauki, tj. w naukach o Ziemi (geografia), naukach technicznych (urbanistyka i architektura, w tym architektura krajobrazu), naukach ekonomicznych (ekonomia, zarządzanie), a także naukach rolniczych i leśnych. Na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza jej początki są ściśle związane z badaniami w zakresie geografii społeczno-ekonomicznej (co znajduje również wyraz w nazwie Instytutu: Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej – IGSEiGP). Z czasem ten związek zaczął się rozluźniać, niemniej jednak wciąż jest bardzo silny, co wynika w szczególności z możliwości uzyskiwania na macierzystym Wydziale

stopni i tytułów wyłącznie w dyscyplinie *geografia* (w aktualnej klasyfikacji polskiej nauki – mimo długoletnich starań – *gospodarka przestrzenna* nie jest uznawana jako samodzielna dyscyplina naukowa).

Mimo „instytucjonalnego” związku z geografją, profil badań IGSEiGP UAM w ciągu minionych 25 lat uległ daleko posuniętemu różnicowaniu się i nabrał charakteru interdyscyplinarnego. Sprzyja temu struktura zatrudnienia i struktura organizacyjna Instytutu. Potrzeby dydaktyczne i badawcze spowodowały, że obok geografów Instytut zatrudnia architektów i urbanistów, ekonomistów, socjologów, matematyków, informatyków oraz coraz liczniejszych absolwentów *gospodarki przestrzennej* (w tym inżynierskiej).

Kierunki badań są powiązane ze strukturą organizacyjną Instytutu. 25 lat temu tworzyło ją 5 zakładów:

- Zakład Analizy Regionalnej
- Zakład Gospodarki Przestrzennej
- Zakład Gospodarki Żywnościowej i Wsi
- Zakład Planowania Przestrzennego
- Zakład Systemów Osadniczych i Ludności (który później zmienił nazwę na Zakład Systemów Osadniczych i Organizacji Terytorialnej).

W miarę rozwoju kadrowego i poszerzania profilu badań powstawały kolejne zakłady:

- Zakład Ekonometrii Przestrzennej
- Zakład Polityki Regionalnej i Integracji Europejskiej
- Zakład Zachowań Przestrzennych Człowieka.

Wzrost praktycznego znaczenia badań w zakresie gospodarki przestrzennej znalazł wyraz m.in. w utworzeniu Centrum Badań Metropolitalnych (będącego konsorcjum czterech poznańskich uczelni: Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Politechniki Poznańskiej, Uniwersytetu Ekonomicznego i Uniwersytetu Przyrodniczego), Centrum Analiz Przestrzennych i Społeczno-Ekonomicznych (CAPiSE) działające w ramach Fundacji UAM, a ostatnio – w związku z ustawą rewitalizacyjną – grupy badawczej ds. rewitalizacji. Widać więc, że struktura organizacyjna Instytutu, określająca instytucjonalne ramy badań naukowych, wykazuje znaczną elastyczność i zdolność przystosowywania się do zmian popytu na badania w zakresie szeroko pojętej gospodarki przestrzennej. Młodzi adepci *gospodarki przestrzennej* mają możliwość realizacji swych aspiracji naukowo-badawczych w ramach dwóch studenckich kół naukowych, a po ukończeniu studiów II stopnia – na studiach doktoranckich.

Ważnym kanałem upowszechniania wyników badań prowadzonych w Instytucie Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej UAM są dwa czasopisma naukowe:

- *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna* (dawniej *Biuletyn Instytutu Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*), wydawane w języku polskim od 2007 r. oraz
- anglojęzyczne *Quaestiones Geographicae*, seria *Human Geography and Spatial Management*, którego początki sięgają 1974 r., a w obecnej formule (tzn. w powiązaniu z gospodarką przestrzenną) wydawane jest od 2006 r.

W 2009 r. zapoczątkowana została edycja czasopisma *Badania Fizjograficzne – Seria Gospodarka Przestrzenna* (poświęconego wyłącznie gospodarce przestrzennej), która jednak nie przetrwała próby czasu.

2. Problematyka badań, najważniejsze projekty badawcze i współpraca międzynarodowa

Próba syntetycznego ujęcia głównych kierunków badań w ciągu 25-lecia istnienia *gospodarki przestrzennej* w Instytucie Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej nie jest łatwa. Część z nich była kontynuacją wcześniejszych badań, ale wraz z rozwojem dyscypliny oraz zmianami zachodzącymi w otoczeniu zewnętrznym zmieniał się również profil tych badań, odpowiadając w coraz większym stopniu na potrzeby społeczne i dostosowując się do priorytetów polityki naukowej państwa i Unii Europejskiej. W całym analizowanym okresie można wyróżnić kilka kluczowych nurtów i tematów badań, które w mniejszym lub większym stopniu są realizowane w naszym ośrodku i określają profil badawczy Instytutu. Wykaz tych najważniejszych tematów przedstawia się następująco:

- Podstawy teoretyczno-metodologiczne gospodarki przestrzennej
- Metody analizy regionalnej i lokalnej oraz modelowanie struktur i procesów przestrzennych
- Rozwój społeczno-gospodarczy, procesy konwergencji oraz kształtowanie się obszarów wzrostu i stagnacji
- Zmiany struktur społeczno-gospodarczych w Polsce i Europie w warunkach globalizacji i integracji międzynarodowej
- Zmiany w strukturze przestrzennej rolnictwa i obszarów wiejskich Wielkopolski, Polski i krajów Unii Europejskiej

- Planowanie, gospodarka przestrzenna i rozwój zrównoważony w wymiarze krajowym, regionalnym, lokalnym i transgranicznym
- Współczesne uwarunkowania, mechanizmy i tendencje rozwoju miast i regionów
- Miasta, metropolie i obszary metropolitalne w Polsce i Europie – struktura przestrzenna, funkcje, restrukturyzacja, zarządzanie i rewitalizacja
- Zachowania przestrzenne człowieka w środowisku miejskim.

Kilku z nich, szczególnie powiązanych z gospodarką przestrzenną, należy w opracowaniu poświęcić więcej miejsca.

Ważnym kierunkiem badań, szczególnie silnie zarysowującym się w początkowym okresie prób wyodrębniania gospodarki przestrzennej jako dyscypliny naukowej, są **podstawy teoretyczne i metodologiczne gospodarki przestrzennej**. Badania te w zakresie metodologii ogólnej były rozwijane przede wszystkim przez profesorów Z. Chojnickiego i J. J. Paryska, a forum teoretyczno-metodologicznej dyskusji naukowej na początku lat 2000. były trzy konferencje zorganizowane w Instytucie Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej przez prof. H. Rogackiego¹. Współcześnie znaczenie dyskusji teoretycznych zmalało (jak się wydaje, ze szkodą dla wizerunku gospodarki przestrzennej jako nauki) na korzyść podejść o charakterze bardziej aplikacyjnym. Jest to tendencja typowa dla wszystkich ośrodków zajmujących się gospodarką przestrzenną w Polsce, a znamienym wyjątkiem są badania profesora R. Domańskiego z Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, w szczególności jego monografie *Gospodarka przestrzenna* [2006] oraz *Ewolucyjna gospodarka przestrzenna* [2012]. W Instytucie Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej UAM prowadzone są natomiast nieprzerwanie badania teoretyczne w zakresie podstaw ładu przestrzennego, rozwoju zrównoważonego, zarządzania terytorialnego, gospodarki lokalnej, rewitalizacji miast i obszarów zdegradowanych, a także badania w zakresie metodologii szczegółowej. Rozwijane są m.in. wybrane metody statystycznej analizy wielozmiennej w wymiarze przestrzennym, modele struktur i procesów przestrzennych, metody analizy lokalizacyjnej oraz modelowanie fraktalne.

W ujęciu przedmiotowym nieprzerwanie największym zainteresowaniem badaczy cieszy się **problematyka rozwoju regionalnego i lokalnego** (w tym procesy konwergencji społeczno-ekonomicznej, kształtowanie się obszarów

¹ Wyniki tej dyskusji zostały opublikowane m.in. w publikacjach [Rogacki 2001, 2002, 2003] oraz [Czyż, Rogacki 2005].

wzrostu i stagnacji gospodarczej, specjalizacja regionalna, rola klastrów oraz sieci współpracy międzygminnej). Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na udział Instytutu w programie ESPON (European Spatial Planning Observation Network) w ramach projektu SIESTA (Spatial Indicators for a “Europe 2020 Strategy” Territorial Analysis), którego celem było opracowanie propozycji wskaźników na potrzeby Strategii Europa 2020.

Szczególnie częstym obiektem badań są **miasta i obszary metropolitalne** – ich struktura przestrzenna, funkcje, problemy zarządzania i rewitalizacji. Z problematyką miejską związane są liczne projekty badawcze i aplikacyjne, zarówno krajowe, jak i międzynarodowe, m.in.:

- ‘Nowoczesne zarządzanie rozwojem miast’ (program Tempus-Phare, 1999-2001);
- ACRE (Accommodating Creative Knowledge: Competitiveness of European Metropolitan Regions within the Enlarged Union, 2006-2010), realizowany w ramach VI Programu Ramowego Unii Europejskiej;
- CREA.RE (Creative Regions, 2010-2013), realizowany we współpracy z Urzędem Miasta w Poznaniu (który był jego koordynatorem) w ramach programu Interreg IV C;
- STAREBEI (STAgEs de REcherche BEI-EIB, Investing in urban sustainable development in Poland. Risks and opportunities for Urban Development Funds, 2010-2011), program finansowany przez Europejski Bank Inwestycyjny;
- COMMIN+ (Promoting Spatial Development by Creating Common Mindscapes) – projekt wspólny z Akademią Badań Przestrzennych i Planowania Krajowego ARL w Hanowerze;
- CIRES (Cities Regrowing Smaller – Fostering Knowledge on Regeneration Strategies in Shrinking Cities across Europe, 2009-2013), realizowany w ramach Europejskiego Programu Współpracy w dziedzinie Badań Naukowo-Technicznych COST;
- EBEH (Przyjezdni w strukturze miasta – miasto wobec przyjezdnych, 2012-2016) finansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki (NCN)

oraz kilka innych projektów NCN-owskich związanych m.in. z cyklem życia miasta, kształtowaniem się gospodarki kreatywnej, miejskimi systemami transportowymi, elektroniczną administracją, partycypacyjnym paradygmatem planowania przestrzennego, percepcją i użytkowaniem przestrzeni publicznych miasta.

Drugim – obok miast – obiektem badań są **obszary wiejskie** Wielkopolski, Polski i krajów Unii Europejskiej. Jednym z problemów badawczych realizowanych w ramach grantu NCN-owskiego są zmiany organizacyjno-przestrzenne rynku rolnego i ich wpływ na strukturę przestrzenną rolnictwa w Polsce. Ostatnio podejmowane są również projekty dotyczące problematyki odnowy wsi.

Jak widać z tego skrótowego przeglądu, zakres i profil projektów badawczych związanych z szeroko pojętą gospodarką przestrzenną jest bardzo szeroki. Obejmuje zarówno problematykę gospodarowania przestrzenią, jak i gospodarowania w przestrzeni. Efektem tych badań jest wiedza o charakterze informacyjno-diagnostycznym, teoretyczno-wyjaśniającym i prognostycznym. Rezultaty badań są wysoko oceniane w środowisku naukowym i wśród praktyków, czego przejawem są liczne nagrody i wyróżnienia za rozprawy doktorskie i habilitacyjne, monografie naukowe oraz opracowania eksperckie.

Charakterystyczną cechą badań prowadzonych w Instytucie Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej UAM jest nie tylko ich interdyscyplinarność, ale także ich pogłębiające się umiędzynarodowienie. Instytut współpracuje z wieloma ośrodkami naukowymi w kraju i za granicą (m.in. w Amsterdamie, Barnaulu, Berlinie, Birminghamu, Bratysławie, Dortmundzie, Erkner, Irkucku, Jaen, Moskwie, Kilonii, Lipsku, Portsmouth, Tbilisi i Wilnie). Jest członkiem Europejskiego Stowarzyszenia Szkół Planistycznych AESOP (Association of European Schools of Planning), Regional Studies Association, European Regional Science Association oraz Sieci Instytutów Badań Przestrzennych i Planowania w Europie Środkowej i Wschodniej [space.net]. W omawianym okresie minionego 25-lecia Instytut organizował kilka prestiżowych konferencji międzynarodowych (w tym pod auspicjami Regional Studies Association, European Regional Science Association, Międzynarodowej Unii Geograficznej), a jeden z wybitnych przedstawicieli ekonomii przestrzennej, prof. P. Nijkamp otrzymał doktorat honorowy UAM.

3. Aplikacyjny wymiar badań

Znaczenie aplikacyjnego (praktycznego) wymiaru prowadzonych badań wynika z istoty gospodarki przestrzennej, której przedmiotem zainteresowania jest najczęściej nie przestrzeń abstrakcyjna, lecz konkretna, a ściślej konkretny wycinek tej przestrzeni (kraju, regionu, miasta, dzielnicy). Dlatego wprowadzając kształcenie i badania z zakresu gospodarki przestrzennej Instytut zintensyfikował współpracę z szeroko pojętym otoczeniem społeczno-gospodarczym. Do partnerów, z którymi współpraca jest najlepiej rozwinięta należą:

– na poziomie regionalnym i lokalnym:

- Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego
- Urząd Miasta Poznania
- władze samorządowe wielu miast i gmin
- Wielkopolskie Biuro Planowania Przestrzennego
- Miejska Pracownia Urbanistyczna
- Wojewódzki Urząd Pracy
- Poznański Park Naukowo-Technologiczny Fundacji UAM
- Centrum Kultury ZAMEK i Centrum Turystyki Kulturowej TRAKT

– na poziomie krajowym:

- Ministerstwo Rozwoju
- Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN
- Stowarzyszenie Polska Sieć Odnowy i Rozwoju Wsi
- Instytut Rozwoju Miast w Krakowie.

Z niektórymi ww. instytucjami podpisane są porozumienia o współpracy. Na ich rzecz wykonywane są liczne opracowania i ekspertyzy, związane np. z tworzeniem strategii rozwoju i planów zagospodarowania przestrzennego, ewaluacją programów rozwoju regionalnego, wykonywaniem programów i projektów rewitalizacji. Ich lista jest bardzo długa i nie sposób je wymienić w tym krótkim opracowaniu. Z punktu widzenia wartości dla gospodarki przestrzennej na szczególną uwagę zasługują dwa opracowania wykonane w ramach Centrum Badań Metropolitalnych: *Studium Uwarunkowań Rozwoju Przestrzennego Aglomeracji Poznańskiej* i *Koncepcja Kierunków Rozwoju Przestrzennego Metropolii Poznańskiej* oraz 7 ekspertyz wykonanych dla Wielkopolskiego Regionalnego Obserwatorium Terytorialnego (WROT), w tym *Diagnoza rewitalizacji miast w województwie wielkopolskim*. Z kolei współpraca z Urzędem Miasta Poznania zaowocowała m.in. ekspercką oceną przemian miasta w okresie 10-lecia członkostwa w Unii Europejskiej i organizacją wspólnej konferencji naukowej na ten temat.

Należy zwrócić uwagę, że wiele ekspertyz ma zasięg ponadregionalny i daleko wykracza poza obszar aglomeracji poznańskiej i województwa wielkopolskiego. Ich przykładem jest realizowany obecnie projekt NCBiR *Geoportal wspierający partycypację społeczną w planowaniu przestrzennym*. Pracownicy Instytutu brali również udział w opracowaniu międzynarodowego podręcznika dla decydentów pt. *Making creative-knowledge cities – A guide for policy-makers*, przygotowanego na zlecenie Komisji Europejskiej.

Głównymi odbiorcami badań o charakterze aplikacyjnym są jednostki samorządowe i stowarzyszenia. Wykonywane są jednak również badania dla przedsiębiorstw przemysłowych (GlaxoSmithKline Pharmaceuticals, Volkswagen-Škoda).

4. Integracja badań naukowych, dydaktyki i praktyki

Gdyby postawiono mi pytanie, co jest największą „wartością dodaną” 25-letniej obecności *gospodarki przestrzennej* jako kierunku studiów i kierunku badań naukowych na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu odpowiedziałbym: integracja różnych dyscyplin naukowych, ale też – badań naukowych, dydaktyki i praktyki oraz związany z nią **efekt synergii**. Ważnym stymulatorem tego rodzaju wzajemnie wzmacniających się oddziaływań (także w wymiarze międzynarodowym) są programy i projekty Unii Europejskiej. W artykule prof. J. J. Paryska (zamieszczonym w tym tomie) opisane jest oddziaływanie projektu Tempus-Phare (1999-2001), który jeszcze w tzw. okresie przedakcesyjnym przyczynił się do uruchomienia unikatowej specjalności *Rozwój i rewitalizacja miast oraz obszarów wiejskich*, a także – do rozwoju tego kierunku badań oraz działalności szkoleniowej i eksperckiej prowadzonej przez pracowników Instytutu we współpracy z innymi instytucjami. Podobny „synergiczny efekt mnożnikowy” można zaobserwować w odniesieniu do projektu ACRE (Accommodating Creative Knowledge: Competitiveness of European Metropolitan Regions within the Enlarged Union), realizowanego w latach 2006-2010 w ramach VI Programu Ramowego Unii Europejskiej. Ten typowo badawczy projekt zapoczątkował – obok dwóch kończonych obecnie rozpraw habilitacyjnych – ścieżkę rozwoju obejmującą również komponent aplikacyjny (lokalny plan działania na rzecz sektorów kreatywnych w Poznaniu i Wielkopolsce) i dydaktyczny (studia podyplomowe) – patrz ryc. 1². Ponadto pociągnął za sobą ukształtowanie się międzynarodowej sieci współpracy, która przedstawiona jest na ryc. 2. Tego rodzaju sieci, powstałe na bazie projektów, Grabher [2002], a za nim R. Domański [2012] uznają za ważny element współczesnej gospodarki przestrzennej, wart szerszego zainteresowania.

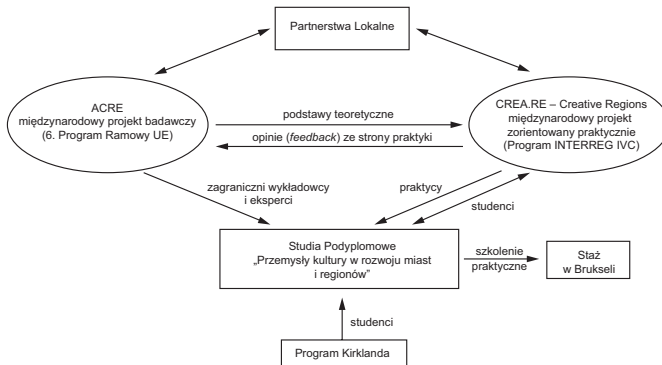
Najnowszy przykład ścisłej integracji badań naukowych, dydaktyki i praktyki związany jest z rozpoczętym w grudniu 2016 r. projektem RURATION, realizowanym w ramach programu UE Horyzont 2020 – Maria Skłodowska-Curie International Training Network (ITN). Ten 4-letni interdyscyplinarny

² Szerzej na ten temat piszą [Churski *et al.* 2015].

Ryc. 1. Ścieżka rozwoju od projektu badawczego do efektu praktycznego i dydaktycznego

Źródło: Opracowanie własne (ryc. 1 i 2).

Ryc. 2. Sieć współpracy wokół projektów naukowych, praktycznych i dydaktycznych związanych z sektorem kreatywnym, realizowanych w Instytucie Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej UAM

projekt, zatytułowany *Social entrepreneurship in structurally weak rural regions: Analysing innovative troubleshooters in action* dotyczy rozwoju przedsiębiorczości społecznej w słabych strukturalnie regionach rolniczych Europy. Jego celem jest:

- prowadzenie badań naukowych związanych z identyfikacją obszarów szczególnie zagrożonych marginalizacją;
- zaproponowanie praktycznych rekomendacji w zakresie sposobów przezwyciężania tej marginalizacji, wykorzystujących m.in. zasoby lokalnej przedsiębiorczości społecznej;

- działania edukacyjne skierowane do decydentów (zwłaszcza w samorządach), społeczności lokalnych oraz studentów studiów doktoranckich (m.in. staże zagraniczne w instytucjach działających na rzecz obszarów zagrożonych marginalizacją).

Przewiduje się złożenie podobnego wniosku dotyczącego badań, kształcenia i działań praktycznych w zakresie rewitalizacji kurczących się miast (pokłosie wspomnianego wcześniej projektu CIRES).

Przedstawione powyżej przykłady świadczą o tym, że *gospodarka przestrzenna* na UAM wkracza w kolejny okres swego rozwoju jako dyscyplina niezwykle dynamiczna, przed którą otwiera się wiele nowych pól badawczych, która potrafi znakomicie integrować trzy sfery: badania naukowe, dydaktykę i praktykę (relacje z otoczeniem społeczno-gospodarczym). Niestety, w płaszczyźnie *stricte* naukowej takiej integracji (zwłaszcza w odniesieniu do podstaw teoretyczno-metodologicznych) brakuje, co niewątpliwie utrudnia „wybicie się” *gospodarki przestrzennej* na samodzielną dyscyplinę naukową lub dziedzinę wiedzy. Należy sobie życzyć, by nastąpiło to w najbliższej przyszłości.

Literatura

- Churski P., Motek P., Stryjakiewicz T., 2015, *Przemysł kultury w polityce rozwoju miast i regionów – nowe obszary kształcenia w gospodarce przestrzennej*. Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna, 30: 81-98.
- Czyż T., Rogacki H. (red.), 2005, *Współczesne problemy i koncepcje teoretyczne badań przestrzenno-ekonomicznych*. Biuletyn KPZK PAN, z. 219, Warszawa.
- Domański R., 2006, *Gospodarka przestrzenna*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa, (4. wyd.).
- Domański R., 2012, *Ewolucyjna gospodarka przestrzenna*. Wyd. UE w Poznaniu.
- Grabher G., 2002, *Cool Projects, Boring Institutions: Temporary Collaboration in Social Context*. Regional Studies, 3: 205-214.
- Rogacki H. (red.), 2001, *Koncepcje teoretyczne i metody badań geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej*. Bogucki Wyd. Naukowe, Poznań.
- Rogacki H. (red.), 2002, *Możliwości i ograniczenia zastosowań metod badawczych w geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarce przestrzennej*. Bogucki Wyd. Naukowe, Poznań.
- Rogacki H. (red.), 2003, *Problemy interpretacji wyników metod badawczych stosowanych w geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarce przestrzennej*. Bogucki Wyd. Naukowe, Poznań.